

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Українська держава знаходиться на стадії корінних змін у всіх сферах, у тому числі й у соціальній, які безпосередньо стосуються життєво важливих для людини проблем: їжі, житла, освіти, медичного обслуговування, соціального забезпечення, а в цілому — рівня і якості життя.

Обличчя сучасного суспільства і держави визначає рівень і якість життя людини, задоволення його основних потреб, гарантованість і реалізацію прав і свобод людини.

На даний час немає усвідомлення першорядності впливу соціальної держави на розвиток всіх сторін життєдіяльності суспільства. Головна роль у вирішенні соціальних проблем належить державі. Ніякі інші організації не можуть грати ту роль у соціальній сфері, яку покликана і зобов'язана виконувати держава. Це зумовлено тим, що держава в своїй діяльності спирається на право. Тільки держава своїми активними діями визначає відправні точки розвитку соціальної сфери.

В Конституції Україна визначається як соціальна правова держава [1]. І хоча від прийняття Конституції України минуло вже більше п'ятнадцяти років, на сучасному етапі розвитку державного ладу зазначена стаття містить більше норму-мету, ніж норму, що відображає реальність.

Реалізація конституційних принципів демократизму, народного суверенітету, верховенства права, засад економічної, політичної та ідеологічної багатоманітності актуалізують дослідження проблеми визначення методів та засобів досягнення мети, обґрунтування юридичних, економічних та політичних механізмів створення правової держави соціального характеру, здатної забезпечити соціальну безпеку і стабільність суспільства, гарантувати права і свободи людини і громадянина, створити рівні умови і можливості всебічного розвитку особи, забезпечити входження України до спільноти демократичних держав.

Суттєвий внесок у розробку цієї проблематики зробили В. Бабкін, В. Горбатенко, Р. Гриню, М. Михальченко, Н. Оніщенко, А. Сіленко, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипник, С. Тимченко, Ю. Шемшученко, Ф. Шульженко та інші, в яких критично, з високим рівнем об'єктивності й науковості переосмислюються надбання світової науки і практики, які мають методологічне і практичне значення для визначення перспектив і шляхів розвитку соціальної правової держави в Україні.

Також слід зазначити, що в деяких інших сучасних дослідженнях генези, сутності та перспектив правової соціальної державності не повністю розкриваються сутність та особливості становлення відповідних теоретичних концепцій, не враховуються політичні, економічні та соціальні чинники історичного періоду в якому вони виникли, соціальний статус авторів та їх належність до тієї чи іншої ідейно-політичної течії.

Метою цієї статті є дослідження правової природи соціальної функції держави, встановлення правової основи соціальної політики та першорядної ролі держави в становленні соціальної держави.

Необхідно зазначити, що проблема соціального призначення права в останні десятиліття — постійна для представників юридичної науки як на Заході, так і в Україні [2, с. 3, 35].

Право має своїм соціальним призначенням закріплення важливих, необхідних відносин, викорінення негативних явищ у житті суспільства, забезпечення нормальних умов для розвитку нових, прогресивних видів суспільних відносин.

Призначення означає не другорядну супутню, а об'єктивно необхідну спрямованість дії права, яка врешті-решт повинна бути виражена у вигляді певного соціального результату (закріплення відповідного виду суспільних відносин тощо). Іншими словами, призначення містить певний момент цілеспрямованості, її джерелом виступає соціальна потреба, а стрижнем — воля, інтерес політичних сил, що знаходяться при владі [3, с. 291].

Призначення права формується з потреб суспільного розвитку, воно є продовженням цих потреб, що знаходить вираз у юридичному акті. Відповідно до потреб і соціальної необхідності суспільства створюються закони, спрямовані на закріплення певних відносин, їх регулювання чи охорону. Причому те чи інше призначення закону виступає тим виразніше, чим гостріше відчувається потреба (необхідність) саме у відповідній його соціальній ролі — закріплювати, захищати чи спрямовувати розвиток певних суспільних відносин.

Поза визначенням сутності та змісту соціальної функції держави неможлива побудова цілісної програми розвитку законодавства в частині забезпечення і захисту соціальних прав людини і громадянина. Оскільки сам факт формально-юридичного визначення України соціальною державою ще не означає того, що існує реальне усвідомлення того, що саме являє собою соціальна функція, яким чином вона проявляється і які нормативно-правові заходи мають бути реалізовані задля її забезпечення. У зв'язку з цим можна погодитися з позицією О. Пушкіної, яка доводить, що саме в контексті усвідомлення сутності соціальної функції держави та її призначення в частині забезпечення соціальних прав людини і громадянина має відбуватися розвиток національного законодавства в цій галузі [4, с. 190-199].

Усталене в сучасній правовій теорії визначення функцій держави передбачає його тлумачення як «основних (головних) напрямів (видів) діяльності щодо реалізації завдань, які перед ним стоять для досягнення визначених цілей, що зумовлені загальною соціальною сутністю держави і її соціальним призначенням» [5, с. 99]. В окремих працях можна зустріти інтерпретацію функцій держави як специфічного механізму державного впливу на суспільні процеси і відносини, який визначає головні напрями і зміст діяльності з управління суспільством» [6, с. 101]. Ще на початку 90-х років ця позиція обґрунтовувалася Л. Морозовою [7, с. 100]. Цієї ж позиції додержуються і деякі наші вчені, а саме І. Арістова [8, с. 18-21]. Останній підхід несе в собі певні загрози, оскільки включення поняття «механізм державного впливу» до поняття функцій держави може сприяти ототожненню функції держави з процесом функціонування державного механізму або навіть його окремих частин.

Можна погодитися з позицією А. Краківської, що основними ознаками будь-якої функції держави є: а) наявність особливих форм реалізації цих функцій, які виражаються через застосування тих чи інших конкретних методів управління; б) правова форма визначення як самих функцій держави, так і тих державних механізмів, які покликані забезпечити її реалізацію; в) наявність зв'язку між сутністю держави і тим, які саме функції є визначальними в процесі її існування; г) «директивна» роль функцій держави, завдяки якій встановлюється зв'язок між сутністю держави і її цілями; д) наявність безпосереднього зв'язку кожної функції держави з тими чи іншими усталеними суспільними процесами [9, с. 119]. Оскільки, саме суспільство являє собою складну систему, то і процес впливу держави на суспільні відносини має завжди системний характер. Це дає підстави вважати, що системність є однією з ознак функцій держави.

Деякі вчені посилаються на те, що не кожна держава діє системно: часто можна спостерігати такі явища, як невинуватене домінування одних функцій над іншими, не увага до окремих функцій держави, нехтування деякими з них, неефективна реалізація певних функцій тощо. Дійсно, всі ці явища можна спостерігати на практиці, коли предметом аналізу є процес реалізації функцій тією чи іншою конкретною державою. Той факт, що та чи інша функція держави не реалізується або реалізується не в повному обсязі, не може служити аргументом на користь того, що самі функції держави не мають системного характеру. Тобто, факт неналежного функціонування держави означає виключно неналежну організацію системи державного управління або неналежний рівень та якість діяльності держави.

Дослідження соціальної діяльності держави, вивчення значення і характеру державного впливу на розвиток соціальної сфери суспільних відносин завжди представляло інтерес для представників політико-правової думки. Проблема подолання негативних для суспільства наслідків різкого розшарування визначила багатовіковий науковий пошук концепції найкращого громадянського устрою.

Пережиті сучаснім суспільством зміни в політико-правовій системі — встановлення ліберальних свобод, впровадження ринкової системи господарювання, зміна моделі взаємовідносин гро-

мадянського суспільства і держави та інше — супроводжується рядом негативних наслідків, зокрема, послабленням ролі держави в механізмі здійснення соціальної політики, що привело до кризи соціальної сфери. На конституційному рівні Україна проголошена соціальною правовою державою, політика, якої направлена на створення умов, які забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Однак, на практиці, має місце яскраво виражені протиріччя між задекларованими положеннями та їх реалізацією. Слід констатувати різке скорочення соціальних зобов'язань сучасної української держави, що негативно впливає на рівень соціальної захищеності населення і, в першу чергу, соціально незахищених верств : пенсіонерів, інвалідів, тощо.

У зв'язку з цим вивчення теоретичних аспектів функціонування держави, як суб'єкта соціальної політики, визначення її ролі та місця в механізмі формування і здійснення соціальної політики, особливості взаємовідносин з інститутами громадського суспільства в сфері реалізації соціальної діяльності представляють значний інтерес. У сучасній літературі з теорії держави і права до сих пір не вироблено єдиного підходу до оцінки сутності і змісту, особливостей формування соціальної функції держави, ролі і місця держави в соціальній сфері, недостатньо досліджені проблеми цільових установок соціальної політики держави на сучасному етапі розвитку.

Все це обумовлює актуальність розробки широкого кола проблем, пов'язаних з дослідженням юридичної природи держави як суб'єкта соціальної політики, визначення її ролі і місця в розвитку соціальної сфери, матеріальних та ідейно-теоретичних передумов становлення соціальної функції держави, проблем формування соціальної правової держави в Україні і розробки концепції соціальної політики сучасної України.

У сучасній Україні правові межі відносної самостійності держави від суспільства, характер її зв'язків з ним тільки визначаються. Важливу роль у цьому відіграло прийняття 28 червня 1996 року парламентом нашої країни Конституції України, закріплення в ній визначальних принципів взаємодії держави і суспільства: визнання народу носієм суверенітету та єдиним джерелом влади, будова її на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову; верховенства права; гарантування всіх форм власності; організації суспільного життя на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності; забезпечення правового порядку на умовах рівності всіх перед законом; виключення можливості примушувати будь-кого робити те, що не передбачено законом.

Водночас почалось обмеження держави правом і створення правового поля для забезпечення становлення й повноцінного функціонування суспільних інститутів та органів соціального контролю. В цьому аспекті прийняті Закони України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення», «Про політичні партії в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців» та ін. [10]

У цілому вирішення проблем врівноваження співвідношення сучасного перехідного суспільства і держави полягає у визначенні узгоджених механізмів державно-правового регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства й механізмів ринкового саморегулювання

Отже, проаналізувавши процес формування соціальної функції держави, а також суспільні відносини, які складаються між державою та суспільством у сфері вироблення основних положень щодо здійсненні соціальної політики, місце і роль держави в механізмі вироблення основних положень і реалізації соціальної політики, автор статті дійшов висновку про необхідність еволюції соціальної діяльності держави шляхом поступового розширення її змісту від фрагментарних актів соціальної підтримки населення, які носять «дарований» державою характер, до постійної, цілеспрямованого здійснення соціальної політики. Основним її принципом стає соціальна відповідальність держави як перед суспільством в цілому, так і перед окремими соціальними групами та окремими індивідами.

Таким чином, розвиток та ефективне функціонування соціальної сфери суспільних відносин, як однієї із сторін процесу життєдіяльності суспільства, неможливі без цілеспрямованого державно-правового впливу, який здійснюється з метою пом'якшення наслідків соціальної нерівності, обумовленої самою природою людини, подолання соціальної відчуженості, дискримінацій за ознаками соціального походження і майнового положення, фізичного та психічного стану.

Використана література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: [монографія] / Н. М. Оніщенко. — К.: Вид-во Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. — 132 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. — [2-е вид., перероб і допов.]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
4. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення: [монографія] / О. В. Пушкіна. — К.: Логос, 2006. — 416 с.
5. Комаров С. А. Общая теория государства и права: [учебник] / С. А. Комаров. — СПб.: Питер, 2005. — 510 с.
6. Морозова Л. А. Теория государства и права: [учебник] / Л. А. Морозова. — М.: Эксмо, 2005. — 447 с.
7. Морозова Л. А. Функции Российского государства на современном этапе / Л. А. Морозова // Государство и право. — 1993. — № 6. — С. 98-108.
8. Арістова І. В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України / І. В. Арістова // Форум права. — 2006. — № 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
9. Краківська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави : теоретико-правові проблеми дослідження / А. Є. Краківська // Держава і право. — Випуск 44. — К., 2009. — С. 117-124.
10. Правознавство: підручник / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон та ін.; [за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка]. — К.: КНЕУ, 2003. — 767 с.

Данич О. Ф. Соціальна функція сучасної держави в контексті розвитку основоположних принципів права.

Автор статті аналізує вплив права на формування держави та функціонування основних функцій держави, необхідність правового обґрунтування ролі і місця держави у формуванні соціальної політики, узгодження механізмів державно-правового регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства й механізмів ринкового саморегулювання.

Ключові слова: держава, суспільство, соціальна функція, правова держава, соціальна політика.

Данич О. Ф. Социальная функция современного государства в контексте развития основополагающих принципов права.

Автор статьи анализирует влияние права на формирование государства и функционирование основных функций государства, необходимость правового обоснования роли и места государства в формировании социальной политики, согласование механизмов государственно-правового регулирования всех сфер жизнедеятельности общества и механизмов рыночного саморегулирования.

Ключевые слова: государство, общество, социальная функция, правовое государство, социальная политика.

Danych O. The Social Function of a Modern State in the Context of Fundamental Principles of Law.

The article examines the legal nature of the state functioning, the state's role in shaping social policy, the need for legal justification for the role and place of the state in shaping social policy issues, role of society and the state in shaping the social state of law in Ukraine. It considers social function of the state in the context of the fundamental principles of law and the impact of law onto state formation and functioning of the basic state functions. It also concerns coordination of public-law regulation of all spheres of society and the mechanisms of market self-regulation. It acknowledges the need of the social evolution of the state and focused state and legal impact on the functioning and development of public relations.

Key words: state, society, social function, the rule of law, social policy.